

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

ПАВЛЕНКО ЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 787.6 (477):008

**ЕВОЛЮЦІЯ БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА
В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ**

26.00.01 – теорія та історія культури

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Київ – 2019

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано у Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
академік Національної академії
мистецтв України
Безклубенко Сергій Данилович,
Інститут культурології НАМУ, провідний
науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Лошков Юрій Іванович,
Харківська державна академія культури,
проректор з навчальної роботи;

кандидат мистецтвознавства, доцент
Чернета Тетяна Олександрівна,
Київський університет імені Бориса
Грінченка, доцент кафедри академічного
та естрадного вокалу Інституту мистецтв

Захист відбудеться «31» січня 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано «28» грудня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Підлипська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Мистецтво гри на бандурі пройшло великий шлях становлення і розвитку. Відтак цілком природно, що за минулі століття накопичився великий масив літератури з цієї тематики. Наукові дослідження присвячувалися переважно історії бандурного мистецтва, соціально-культурним аспектам його побутування.

Бандурне мистецтво розглядається більшою мірою в історичному аспекті (А. Омельченко, О. Дубас, В. Дутчак, Б. Жеплинський), в контексті кобзарської традиції (М. Підгорбунський, К. Черемський, В. Чуркіна, О. Ваврик), методології виконавства (М. Березуцька, Н. Брояко, І. Лісняк, Н. Морозевич, І. Панасюк). Зазначеної проблематики побіжно торкаються дослідники у процесі вивчення народного інструментарію та співочтва (Л. Пасічняк, В. Хай, Л. Черкаський, К. Чеченя), дослідження еволюції бандурного репертуару (І. Дмитрук, О. Олексієнко). Ряд праць присвячені творчості митців (Т. Чернета, О. Васюта, Л. Кияновська, В. Дутчак) та регіональним школам (І. Куровська, Н. Чернецька, П. Охріменко, О. Нирко, В. Губ'як).

Що ж до, власне, бандурного виконавства, то, як засвідчує огляд публікацій, аналізу піддавалися лише окремі його аспекти. Таким чином, незважаючи на багатоаспектність наукових досліджень вітчизняного *бандурного мистецтва*, цілісна картина становлення та розвитку *бандурного виконавства* відсутня. Цим і зумовлений вибір теми дисертації «Еволюція бандурного виконавства в українській культурі».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до цільової комплексної програми досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси соціальної культури України» (Державний реєстраційний номер 0117U002887).

Мета дослідження – з'ясувати особливості еволюції бандурного виконавства від витоків до сьогодення.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми;
- виявити та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- узагальнити науково-теоретичні та методологічні підходи до вирішення зазначеної проблеми;
- уточнити понятійно-категоріальний апарат;
- відстежити еволюцію мистецтва гри на бандурі від аматорства до професіоналізму;
- охарактеризувати особливості впливу сучасної музики на бандурне виконавство;
- виявити провідні тенденції розвитку бандурного виконавства за час державної незалежності України.

Об'єкт дослідження - бандурне мистецтво.

Предмет дослідження – історична еволюція бандурного виконавства.

Методи дослідження. Відповідно до визначених у дисертації об'єкта, предмета та мети дослідження застосовано загальнонаукові та конкретнонаукові методи: *аналітичний* – при аналізі філософської, мистецтвознавчої, культурологічної літератури з теми дослідження; *порівняльно-історичний* – для з'ясування етапів становлення бандурного виконавства як мистецького явища; *мистецтвознавчий та культурологічний методи* – в аналізі середовища формування та традицій бандурного виконавства; *елементи етнологічного аналізу* – в дослідженні характерних рис бандурного мистецтва. Для вирішення поставлених завдань в роботу покладений *системний підхід*, що передбачає цілісне вивчення бандурного мистецтва у взаємозв'язках та взаємообумовленості різних його аспектів: вдосконалення інструментів як передумови поліпшення методів гри та збагачення репертуару, організація системи освіти як умови переходу від аматорства до професіоналізації виконавців, та становлення академічного стилю гри, використання бандури як соліруючого ансамблевого інструмента.

Теоретичною базою дослідження є наукове осмислення та узагальнення творчого та педагогічного досвіду видатних майстрів бандурного виконавства, теоретиків та дослідників історичного розвитку цього мистецтва. Зокрема це дослідження будови інструментів (кобзи та бандури) та гри на них з точки зору *органології*, що належать М. Лисенку та Г. Хоткевичу, у яких узагальнені поширені в народній культурі *техніки та методики навчання* гри, теоретично осмислені перспективи їхнього удосконалення в умовах переходу від аматорського до професійного («академічного») виконавства. Сформульовані ними науково-теоретичні та методологічні положення набули подальшого розвитку в роботах М. Давидова, І. Зінків, Т. Сідлецької, М. Хая, К. Чечені, Л. Шорошевої. Вагоме значення в цьому питанні мають роботи К. Грушевської, В. Горленка, Ф. Дніпровського, П. Житецького, Г. Квітки, Б. Кирдана, Ф. Колесси, П. Куліша, М. Максимовича, О. Русова, М. Сумцова. Поєднання вивчення історичних витоків зі становленням академічного стилю в бандурному виконавстві сольного та ансамблевого висвітлено в роботах О. Бобечко, С. Вишневської, О. Дубас, В. Дутчак, Б. Жеплинського, Л. Мандзюк, В. Мішалова, І. Мокрогуз, Н. Морозевич, А. Омельченко, І. Панасюка, М. Підгорбунського, К. Черемського та ін.

Джерельну базу дослідження складають архівні документи (афіші, спогади, епістолярна спадщина), нотні тексти, підручники з бандурного виконавства із нотними додатками, фонозаписи на різних носіях (воскові валики, платівки, касети, компакт-диски, цифрові записи), кіно- та відеоматеріали.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається системним аналізом розвитку бандурного виконавства в українській культурі. При цьому *вперше*:

- охарактеризовано особливості впливу сучасної музики на бандурне виконавство;

- виявлено стан та перспективи подальшого розвитку бандурного виконавства в незалежній Україні;

уточнено:

- понятійно-категоріальний апарат бандурного виконавства;
- виконавські особливості регіональних шкіл бандурного мистецтва в Україні;
- набули подальшого розвитку:*
- дослідження спадкоємності академічних традицій бандурного виконавства;
- вивчення міжкультурних впливів та взаємодій на сучасне бандурне виконавство;
- з'ясування основних етапів становлення бандурного виконавства як академічного мистецтва

Таким чином, відтворено цілісну картину еволюції бандурного виконавства в українській культурі.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її матеріали сприяють збагаченню сучасного мистецтвознавства комплексним підходом в оцінці феномена бандурного виконавства в українській культурі. Матеріали дисертації можуть бути використані у подальшому вивченні бандурного виконавства та в дослідженнях, здійснюваних в контексті національної музичної культури. Отримані наукові результати можуть бути використані при підготовці лекцій, спецкурсів, підручників, посібників у процесі підготовки фахівців відповідного профілю у мистецьких навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, підготовленим з використанням особистого досвіду виконавства на бандурі. Усі наукові положення та висновки належать авторові дисертації. Наукові публікації з теми роботи є одноосібними.

Апробація результатів дисертації здійснювалася у доповідях та повідомленнях на наукових конференціях: *міжнародних* – «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2015); «Традиційна бандура: минуле, сучасне, майбутнє» (Київ, 2016); VII Міжнародна науково-практична конференція «Діалог культур Україна-Греція: культурна політика XXI ст. в європейській ретроспективі» (Київ, 2016); *всеукраїнських* – XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (Рівно, 2015); «Традиційна культура України XXI століття як складова культурної політики: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2015); «Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі» (Київ, 2016); «Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні» (Київ, 2016); Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путро» (Київ, 2016).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 16 одноосібних наукових праць, 9 з яких – статті у фахових виданнях, затверджених МОН України; 6 з яких включено до міжнародних наукометричних баз; 8 публікацій

апробаційного характеру.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (266 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації – 222 сторінки, із яких – 153 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, подано відомості про зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дисертації; охарактеризовано методи, вказано на наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію щодо апробації й публікацій результатів дослідження, зазначено особистий внесок здобувача, висвітлено структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження»** здійснено огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми та охарактеризовано виявлені джерела.

У **підрозділі 1.1. «Аналіз літератури»** розглянуто еволюцію наукових підходів до розвитку бандурного виконавства на різних етапах, починаючи із періоду зародження кобзарської традиції (XVI ст.). Висвітлено, як змінювались наукові підходи до осмислення бандурного виконавства в розрізі професійного інтересу.

Науковий інтерес до бандурного мистецтва набув особливого поширення у XIX – першій третині XX століття у середовищі українських фольклористів та етнографів, які присвятили цій темі чимало студій: М. Цертелєв «Опыт собрания старинных малороссийских песен» (1819), М. Максимович «Малороссийские песни» (1827), «Украинские народные песни» (1834), «Сборник украинских песен» (1849), І. Срезневського «Запорожская старина» (1833), П. Лукашевич «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (1836), А. Метлинського «Народные южнорусские песни» (1854), М. Білозерського «Народные южно-русские песни» (1854), П. Куліша «Записки о Южной Руси» (1856). Своєрідною хрестоматією українського народного музикування стало тритомне видання М. Закревського «Старосвітський бандуриста» (1860–1861). Опис українських народних інструментів на вітчизняних теренах вперше було здійснено відомим композитором і виконавцем М. В. Лисенком. 1874 р. вийшла друком його праця «Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая», у якій, окрім аналізу репертуару відомого кобзаря, подав органологічну характеристику славетного українського музичного інструмента.

Значне місце в тогочасних дослідженнях посідало вивчення думового репертуару кобзарів, їх творчості. До тематики кобзарських дум звертався відомий мовознавець та лексикограф П. Житецький в роботі «Творцы и певцы народных малорусских дум» (1892); думовий кобзарський репертуар вивчав живописець та етнограф О. Сластіон, його робота «Кобзарь Михайло Кравченко и его думы» (1902) була опублікована в «Київській старовині».

Однією з ґрунтовних фольклористичних праць є робота В. Доманицького «Кобзари и лирники Киевской губернии» (1904), яка, окрім суто наукового матеріалу, містить покажчик імен кобзарів. Досліджував пісенно-музичний репертуар кобзарів («Заметки о малорусских думах и духовных виршах (1895), «Українські думи» (1914) та особливості поширених народних інструментів – кобзи, ліри, бандури, торбана, цимбалів – відомий фольклорист і етнограф М. Сумцов («Українські співці й байкарі», 1910). Детальному вивченню життя та творчої діяльності кобзарів та лірників присвятив свої праці фольклорист та етнограф К. Квітка («До вивчення побуту лірників», 1926, «Професійні народні співці й музиканти на Україні: програма для досліду їх діяльності й побуту», 1924).

Значна активізація наукового пошуку в галузі народно-інструментознавчих досліджень, зокрема бандурного виконавства, спостерігається в першій половині ХХ ст., що пов'язано з розвитком вітчизняного музикознавства, а також значним поширенням концертного виконавства. У сучасних дисертаціях увага дослідників зосереджується на різних аспектах бандурного виконавства та мистецтва загалом, Н. Морозевич досліджує бандурне мистецтво з акцентуванням на його вокально-інструментальному синкретизмі – «Бандурне мистецтво як культурне надбання сьогодення» (2003). Бандурне виконавство як складова ансамблевої творчості досліджено в дисертації Л. Мандзюк «Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти» (2007). Розвитку академічного виконавства та бандурних шкіл присвячене дослідження І. Панасюка «Творча діяльність С. В. Баштана в контексті становлення київської школи академічного бандурного виконавства» (2008). Конструктивним особливостям бандури та шляхам їх удосконалення присвячене дослідження І. Зінків: «Бандура як історичний феномен» (2014). Заслуговує на увагу дисертація «Бандурне виконавство як явище національної української культури» (2016) Т. Слюсаренко, яка чи не найбільш щільно підійшла до означеної проблематики. Однак і цьому дослідженню бракує бажаної повноти, оскільки хронологічно воно охоплює лише другу половину ХХ. При цьому основна увага зосереджена на регіональних особливостях бандурного виконавства на Слобожанщині.

Серед доробку науковців заслуговують на увагу монографії: О. Ваврик «Кобзарські школи в Україні» (2006), В. Дутчак «Ансамблевий вид виконавства на бандурі: історія і сучасність» (2003), Н. Кравчук «Стильові особливості сучасної музики та проблеми їх втілення у бандурному виконавському мистецтві» (2008), Л. Мандзюк «Ансамблево-виконавська творчість бандуриста» (2007), І. Панасюка «Переплелись роки й бандури струни» (2002), Н. Чечель «Бандурне академічне мистецтво як феномен музичної культури» (2008), В. Дутчак «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття» (2013).

У підрозділі 1.2. «Характеристика джерельної бази» досліджено основні групи джерел з історії розвитку бандурного виконавства.

Джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України: О. Сластіона (Ф. 194, оп. 1; од. зб. 18), М. Опришка (Ф.310, оп. 1; од. зб. 56; 1), В. Гомоляка (Ф. 376, оп. 1; од. зб. 7), А. Бобира (Ф. 537, 11 спр.), К. М'яскова (Ф.763, оп. 1; од. зб. 56), М. Дремлюги (Ф.793, оп. 1; од. зб. 13), Ф. Лаврова (Ф.1039, оп. 1; од. зб. 458), М. Колесси (Ф. 1247, оп. 1; од. зб. 6); рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України: М. Грінченко Історія української музики (III) «Музика церкви» (Ф. 36-3, од. зб. 139/III), Історія української музики (VIII) «Музика в Галичині» (Ф. 36-3, од. зб. 139/VIII), «Псалми і канти» (Ф. 36-3, од. зб. 141).

У висновках до першого розділу зазначається, що попри всю «розпорошеність» джерел, у сукупності вони являють собою достатню базу для здійснення даного дослідження та вірогідності наукових висновків з нього. Щодо наукової літератури, то, як засвідчив її огляд, попереднім дослідникам, попри всю надзвичайну важливість зробленого ними, бракує концептуальної цілісності та єдності в інтерпретації ключових термінів та понять. Останнє й зумовило необхідність приділити особливу увагу формулюванню науково-теоретичних та методологічних принципів дослідження.

У другому розділі «Науково-теоретичні та методологічні засади дослідження» викладаються концепції, що стали основоположними при підготовці дисертації.

У підрозділі 2.1. «Огляд основних теоретико-методологічних підходів до вивчення бандурного виконавства» охарактеризовано основні принципи і методи, які використовували при виконанні завдань дисертації.

Принцип історизму було застосовано для комплексного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у відповідності до контексту історичного періоду.

Когнітивний принцип (пізнавальний, ментальний) є головним чинником методології нашого дослідження. Завдяки використанню когнітивного принципу в роботі охарактеризовано і досліджено особливості мистецького феномену бандурного виконавства, зокрема, особливості його еволюції з народного кобзарського мистецтва.

Застосований принцип системності полягає у розгляді різних напрямів та аспектів бандурного виконавства як складових цілісного процесу становлення професійного мистецтва гри на бандурі. Цей принцип сприяв виявленню значення різних складових (будова інструмента, залежність від неї прийомів гри та репертуару, навчання, зокрема професійного, тощо) у процесі історичного розвитку бандурного виконавства.

Дослідження еволюції бандурного виконавства в українській культурі як історично зумовленого процесу становлення цього музичного феномена доцільно розглядати з позицій системного та синергетичного підходів, що дасть можливість виявити закономірності поступу в єдності внутрішніх взаємозв'язків та взаємодії культурних явищ, а також еволюційного підходу,

яким передбачається осмислення становлення та розвитку в історичному часі досліджуваного явища.

У підрозділі 2.2. «Понятійно-категоріальний апарат дослідження» проаналізовано основні поняття, які використовуються в дисертації. До них належить: *музичне виконавство* – феномен музичної культури, що осмислюється як самодостатнє художнє явище, з акцентуванням уваги на особливостях індивідуального виконавського стилю, художньо-творчому процесі виконавця, на стильових, жанрових, техніко-виконавських аспектах різних видів виконавського мистецтва, та на специфіці інтерпретаторського мислення. Проведено розрізнення понять «*кобзарства*» та «*бандурництва*»: «кобзарство» інтерпретується у дослідженні як явище традиційної народної культури й комплекс філософсько-світоглядних, мистецьких надбань, а під «бандурництвом» розуміється один з різновидів народного світського музикування, що є лише *мистецтвом співогри* без контекстуальної світоглядної філософії. Під поняттям «*академічне музичне мистецтво*» розуміється глобальний напрям в мистецтві, що виник в результаті еволюції художнього мислення і творчості людства, що використовує уніфіковану інтонаційну мову за допомогою специфічних художньо-виражальних засобів на основі осмисленої і емоційно-чуттєвої інтонації. *Бандурне мистецтво* як культурне явище сучасності включає концепцію стилістичних модифікацій в історичній еволюції жанру: первинний синкретизм бандурної співогри епохи кобзарства, романтичну еkleктику фольклорних і академічних професійних форм творчості у ХІХ ст. і «бандурний модерн» кінця ХХ – початку ХХІ ст. Сучасне бандурне виконавство розвивається за двома напрямками: *кобзарство* – зі збереженням традиційного репертуару й акомпануючої функції інструмента, з намаганням відродити автентичну інструментарію та виконавства (репродуктивна функція); *академічне бандурне виконавство*, що поділяється на сольо-інструментальне, вокально-інструментальне та ансамблеве – з оновленням конструкції інструмента, його виразово-виконавських можливостей та репертуару (продуктивна функція).

У третьому розділі «**Бандурне мистецтво в українській культурній традиції**» досліджено історичну спадкоємність мистецтва бандурної гри в контексті головних тенденцій розвитку української культури, починаючи з ХVІ ст. – і до початку ХХ ст.

У підрозділі 3.1. «**Історико-культурний контекст розвитку бандурного виконавства в ХVІ–ХVІІІ ст.**» прослідковано етапи розвитку кобзарського мистецтва як історичного прообразу бандурного виконавства в його історико-хронологічній послідовності.

На основі проведеного аналізу джерел доведено, що народне мистецтво кобзарсько-бандурної гри упродовж ХVІ–ХVІІІ ст. перебувало в тісній залежності від соціально-політичних обставин та художньо-естетичної атмосфери, притаманної різним періодам української історії. Мистецтво українських кобзарів формувалося народною музично-пісенною традицією та пов'язане із зародженням козацтва, боротьбою українського народу за національне визволення та соціальну справедливість. У дослідженні з'ясовано,

що розвиток бандурного мистецтва означеного періоду відбувався на тлі розвитку культури українського бароко, що значною мірою визначало світоглядні особливості народних співаків і музикантів.

Визначається, що кобзарська культура є унікальною та самобутньою, сформованою особливим про шарком мандрівних співців-кобзарів, якими в певних соціокультурних та історичних умовах було сформовано своєрідну субкультуру, що розвинулася до національних масштабів. У тодішніх соціокультурних умовах кобзарі були носіями новин та «агітаторами» і «пропагандистами» національно-визвольних ідей. У цьому їй полягала «сутність» *кобзарського руху та мистецтва*. Саме усвідомлення кобзарями свого «історичного покликання» зумовило їх згуртування, що своїм наслідком мало утворення відповідних «цехів», об'єднання в загальнонаціональну систему інструментального виконавства та співу у супроводі гри на бандурі. Упродовж XV–XVI ст. музичний репертуар переважно формувався на основі *старцівсько-кобзарської* традиції. Основними творами для кобзарів того часу були думи та історичні пісні, виконання яких в музичному супроводі визначало характер тогочасного мистецтва гри.

Якісно новим етапом у розвитку бандурного виконавства стало започаткування професійних музичних об'єднань – братств, цехів, які стали центрами формування естетичних традицій музичного виконавства того часу. Важливим етапом у розвитку кобзарства та бандурного мистецтва була діяльність, зокрема, Глухівської музичної школи, де здійснювалася професійна підготовка музикантів та співаків.

У підрозділі 3.2. «Розвиток бандурного мистецтва в Україні в XIX – на початку XX ст.» викладаються результати дослідження розвитку бандурного виконавства у зазначений період, що характеризується посиленням наукового інтересу інтелігенції, зокрема науковців, котрі вивчали фольклорну спадщину, до бандурного мистецтва загалом, до прийомів гри на бандурі та необхідності подальшого вдосконалення інструментарію. Це істотно сприяло широкій популяризації гри на бандурі, професіоналізації виконавців та перетворенню бандурного мистецтва із суто побутового також і на сценічне.

Розвиток бандурного виконавства кінця XIX – початку XX ст. став важливим етапом становлення бандурної гри як «академічного» мистецтва.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграла творчість видатних бандуристів-виконавців О. Вересая, М. Кравченка, І. Стрічка, Ф. Холодного, А. Шута та ін. Значний внесок належить Є. Адамцевичу, І. Кучугура-Кучеренку, Ф. Кушнерику, Є. Мовчану, В. Перепелюку.

У дисертації відзначається, що традиційні форми кобзарського музичного виконавства продовжували розвивати також ансамблі та капели бандуристів, які стали новими професійними колективними формами музичного мистецтва. Упродовж перших десятиліть XX ст. в Україні було започатковано створення ряду творчих колективів – самодіяльних ансамблів та капел. Однією з перших стала заснована 1925 року в Полтаві капела бандуристів під керівництвом

педагога і диригента В. Кабачка, за сприяння і допомоги теоретика бандурного мистецтва Г. Хоткевича.

У четвертому розділі **«Розвиток професійного бандурного виконавства в Україні»** висвітлено становлення у другій половині ХХ ст. бандурного виконавства як академічного мистецького явища, що супроводжувалося конструктивними вдосконаленнями інструмента, якісною зміною репертуару, появою нових форм виконавства, та позначилося впливами сучасних тенденцій у світі музики.

У підрозділі **4.1. «Конструктивне вдосконалення бандури як передумова ускладнення прийомів гри та збагачення репертуару»** зазначається, що подальший розвиток бандурного мистецтва на шляху його утвердження як академічного супроводжувався багатьма різновекторними, але, водночас, спорідненими процесами. Зокрема, розробкою нових конструктивних елементів для покращення музично-виражальних та технічних властивостей інструмента, що, в свою чергу, давало можливість для урізноманітнення репертуару та вдосконалення виконавської майстерності, що зумовило подальшу популяризацію інструмента вже на ґрунті професійного.

Технологічне удосконалення бандури відбувалося у напрямі її хроматизації, що вперше було здійснено Г. Хоткевичем і далі знайшло продовження в діяльності В. Тузиченка, який 1930-х рр. хроматизував весь звукоряд. На основі його конструкторських напрацювань були розроблені бандури конструкції І. Скляра і В. Герасименка, які стали основними інструментами у виконавській та педагогічній діяльності бандурного академічного мистецтва.

Удосконалення конструкції інструмента сприяло підвищенню професійного рівня виконавства бандуристів, значно змінивши їхній репертуар, до якого почали входити твори більш складної форми, зокрема, сонати, сюїти, композиторські твори для бандури, а також переклади зарубіжної та вітчизняної класики. З'ясовано, що завдяки істотним удосконаленням бандури виконавці (солісти, ансамблі та оркестри) набули можливостей виконувати не лише твори *в обробках та перекладеннях*, а й інструментальні твори світової класики. Репертуар бандуристів поповнився, зокрема, творами, написаними спеціально для бандурного виконання вітчизняними композиторами. Серед них – С. Баштан, М. Дремлюга, А. Коломієць, К. Мясков, Д. Пшеничний, які створили етюдів, фантазії, концертні п'єси, сонати, сюїти для бандури.

У висновках до розділу підкреслено, що впродовж останньої третини ХХ ст. відбулося остаточне закріплення за бандурою значення самодостатнього інструмента академічного професійного виконавства, яке відтепер (умовно) поділяється на сольо-інструментальне, вокально-інструментальне та ансамблеве.

У підрозділі **4.2. «Розвиток професійної освіти як передумова розвитку бандурного виконавства»** розглянуто роль професійного навчання як одного з головних чинників на шляху становлення та розвитку академічного мистецтва бандурної гри.

Дослідження засвідчило, що у ХХ ст. бандурне виконавство було орієнтоване на академічний напрям, відбувалося в умовах масового поширення й удосконалення інструмента (хроматизація, розширення діапазону, створення оркестрових варіантів), пропаганди колективних форм виконавства (капели, ансамблі, оркестри) та формуванням системи професійної музичної освіти.

З'ясовано, що вагомий внесок у становлення професійної музичної освіти зробили викладачі бандури Київської (В. Кабачок, А. Бобир, С. Баштан) та Львівської (В. Герасименко, Л. Посікіра) консерваторій. Їхня творча, наукова, педагогічна діяльність сприяла подальшому розвитку професійної бандурної освіти, еволюції бандури від *народного акомпануючого до академічного сольного* інструмента, а також створенню оригінального *інструментального репертуару*.

У повоєнний період остаточно сформувалися дві основні школи гри – київська і львівська, що знайшло відображення у виконавській майстерності бандуристів.

У перших десятиліттях ХХІ століття подальшому розвитку виконавського мистецтва бандуристів сприяє впровадження розгалуженої системи музичної освіти, а саме – створення мережі навчальних закладів усіх рівнів. Вищий рівень спеціальної музичної освіти забезпечують відповідні навчальні заклади в Дніпрі, Донецьку, Києві, Львові, Одесі, Харкові, а середню спеціальну – у всіх обласних центрах та значних мистецьких осередках.

У висновках до розділу підкреслюється, що становлення та розвиток системи освітніх закладів в процесі «академізації» бандурного виконавства відіграли вирішальну роль у підвищенні майстерності індивідуальних виконавців та загального рівня бандурного мистецтва.

У **підрозділі 4.3. «Ансамблеве виконавство в розвитку бандурного мистецтва ХХ–ХХІ ст.»** викладаються результати дослідження ролі ансамблевої гри в процесі вдосконалення професійної майстерності бандуристів.

З'ясовано, що поява та розвиток ансамблевих форм у бандурному виконавстві стали закономірним етапом його еволюції, обумовленої процесами вдосконалення інструментарію, розширення репертуарного діапазону, що зумовило виникнення нових концертних жанрів. Ансамблеве виконавство, у свою чергу, сприяє збагаченню засобів художньої виразності гри на бандури.

Ансамблеве бандурне виконавство стало нині одним із перспективних напрямів у розвитку бандурного мистецтва. Колективна ансамблева гра не тільки сприяє набуттю бандуристами різноманітних навичок музичного виконавства, підвищення «культури звучання інструмента», але й розширює естетичний світогляд, прищеплює добрий мистецький «смак» та відчуття художнього стилю. Саме в ансамблевій грі формується слуховий контроль, що в сукупності розвиває творче мислення музиканта.

У результаті вивчення процесу становлення ансамблевого бандурного виконавства з'ясовано, що у витоках його особливе місце посідає тріо

бандуристок, поява якого знаменувала перехід від традиційно «чоловічого» до «жіночого» виконавства.

У висновках до розділу констатується, що удосконалення бандури, яке відбувалося упродовж ХХ століття, стало важливим фактором «урівнювання» виражальних можливостей цього інструмента з іншими, «класичними», засобами музикування. Розширення спектра виражальних технічних можливостей не тільки відкрило доступ до виконання шедеврів світової класичної музики, але й підвищило роль бандури в інструментальних ансамблях, надаючи їй звучанню специфічного, «музично-національного» колориту. Означені фактори слугують збагаченню та урізноманітненню форм репрезентації українського бандурного мистецтва на світових культурних теренах. Водночас вони засвідчують позитивну динаміку в його розвитку, що підкреслює художню самобутність бандурного мистецтва, його музичну неповторність та вказують напрями подальшого розвитку.

У підрозділі **4.4. «Вплив сучасної музики на тенденції розвитку бандурного виконавства»** окреслено основні напрями розвитку бандурного мистецтва в сьогоденних процесах культуротворення.

Дослідженням з'ясовано, що сучасний етап розвитку бандурного виконавства характеризується, насамперед, подальшим розширенням репертуару та удосконаленням сольо-інструментального музикування.

На основі проаналізованих в дослідженні тенденцій розвитку бандурного виконавства на сучасному етапі доведено, що це мистецтво об'єднує засади академічного класичного виконавства і засобів вокальної виразності, з огляду на різноманіття й різноаспектність стильових та жанрових особливостей творів. Бандурне виконавство репрезентує специфіку автентичного фольклорного виконавства та демонструє досягнення вищого музичного рівня, використовуючи значний арсенал технічних та тембральних можливостей, що зумовлюється процесами удосконалення інструмента, поєднанням творчих набутоків інших культур. Бандурне мистецтво сучасності свідчить про існування багаторівневої системи взаємодії композиторської творчості та виконавства, яка проявляється у створенні композицій на основі музичного фольклору різних народностей.

У дисертації наголошується, що паралельно композиторській формується і виконавська модель взаємодії культур в сучасному бандурному мистецтві України. Зокрема, у використанні різножанрових перекладень (транскрипцій) в академічному репертуарі бандуристів на основі тембрової спорідненості інструментів або фактурної близькості творів.

Імпровізаційна сутність бандури також сприяє пошуку спільних точок дотику між музичними культурами різних націй, відображаючи властиві сучасності тенденції зближення фольклорних та академічних напрямів музики. Це дає підстави для висновку щодо демонстрування можливостей бандури як повноправного самодостатнього музичного інструмента з високими виконавськими, технічними та тембральними можливостями.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано основні результати дослідження, які відповідають поставленим завданням дисертації.

1. Доведено, що бандурному виконавству передували історичні форми кобзарського музикування та аматорські й напівпрофесійні колективи співців народних дум та пісень. Початки теоретичного осмислення бандурного виконавства в ХІХ – на початку ХХ ст. здійснювалися в основному в руслі фольклорницької та кобзарської традицій; лише на початку ХХ ст. починають виходити друком видання методичного та навчального характеру, які стали основою навчання гри і в яких побіжно і частково висвітлювалися питання бандурного мистецтва.

2. З'ясовано, що основу джерельної бази з означеного питання складають архівні документи (афіші, спогади, листи), нотні тексти, підручники з бандурного виконавства з нотними додатками, фонозаписи на різних носіях (воскові валики, платівки, касети, компакт-диски, цифрові записи), кіно- та відеоматеріали.

3. На підставі узагальнення науково-теоретичних та методологічних підходів здійснення дослідження з'ясовано, що основними стали еволюціоністський та системний підходи до розглядуваної проблематики: зокрема, бандурне академічне виконавство з позицій системного підходу проаналізовано в єдності таких складових і компонентів, як музичне виконавство, освіта та концертна практика в середовищі окремої країни, визначаючи, певною мірою, її соціокультурний простір.

4. Шляхом уточнення понятійно-категоріального апарату та розгляду бандурного виконавства крізь призму двох виконавських традицій – кобзарства та бандурництва, з'ясовано, що бандурне мистецтво є особливим видом музикування, яке поєднує у собі декілька видів музичного мистецтва: спів, інструментальну гру, сольне та ансамблеве й оркестрове виконання творів, що завжди пов'язане з процесом інтерпретування та загальним рівнем художньої культури, що постає комплексом вмій і навичок, досвіду виконавсько-слухових вражень, поєднаними з глибокими знаннями та професійною майстерністю.

5. Встановлено, що народно-традиційні принципи і прийоми гри на кобзі та бандурі сформувалися в надрах кобзарської культури та на основі репертуару мандрівних музик, які використовували готовий інтонаційний фонд, що належав до загальнонародної художньої системи і передавався в рамках етнічної традиції. В період становлення бандури (ХVІІ–ХVІІІ ст.), незважаючи на існування різних модифікацій інструмента, основними видовими ознаками бандури були діатонічний стрій і акомпануючий характер використання. Серед основних способів кобзарського виконавства (або музикування), що були поширеними в кінці ХІХ – на початку ХХ століття в Україні, побутувало кілька різновидів гри: чернігівський, харківський і полтавський, які по-різному

впливали на особливості виконавства, що зумовлювалися, насамперед, відмінностями інструментів.

Поява бандуристів-концертантів зумовила поступову якісну зміну репертуару, а також прийомів і техніки гри на бандурі, що, в свою чергу, вимагало вдосконалення самого інструмента.

Доведено, що в розвитку академічного бандурного виконавства в повоєнний період остаточно сформувалися дві основні школи гри – київська і львівська, що знайшло відображення в виконавській майстерності бандуристів. Поглиблення та розширення існуючих засобів музичної виразності бандури та їх ускладнення на шляху академізації бандурного мистецтва обумовило розвиток ансамблевого виконавства, яке належить до найбільш складних видів музичного мистецтва.

6. Виявлено, що бандурне мистецтво нині постає багаторівневою системою взаємодії композиторської творчості та виконавської майстерності, що проявляється у створенні композицій на основі музичного фольклору різних народностей. Характерною ознакою бандурного виконавства останнього десятиліття є активне використання зразків відомих зарубіжних естрадних музичних творів в репертуарі окремих молодих виконавців та в ансамблях бандуристів. Узагальнено, що розвиток сучасного бандурного мистецтва України обумовлений традиційними підходами та новаторством, що свідчить про розширення міжкультурної взаємодії та поступ на шляху до інтеграції української культури до загальноєвропейського культурного простору.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Павленко Л. О. Вплив ансамблевого виконавства на розвиток бандурного мистецтва ХХ–ХХІ ст. *Культура України*. 2016. Вип. 54. С. 44–54.
2. Павленко Л. О. Думи як історична основа бандурного репертуару. *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2016. №2(7). С. 214–219.
3. Павленко Л. О. Еволюція бандурного виконавства: методологічні засади дослідження. *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2016. №1(6). С. 226–231.
4. Павленко Л. О. Конструктивне удосконалення бандури як головний чинник формування концертного репертуару. *Українське музикознавство*. 2016. Вип. 42. С. 304–319.
5. Павленко Л. О. Розвиток професійної освіти як необхідна передумова становлення бандурного виконавства. *Мистецтвознавчі записки*. 2016. №30. С. 114–122.

6. Павленко Л. О. Становлення та розвиток академічного бандурного виконавства в другій половині ХХ ст. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2015. Вип. 21. С. 33–38.

7. Павленко Л. О. Теоретичні дослідження та розвиток бандурного виконавства в ХІХ – початку ХХ ст. *Культура і сучасність*. 2016. №2. С. 115–120.

8. Павленко Л. О. Феномен кобзарського мистецтва в українській народній культурі. *Актуальні проблеми теорії, історії та практики художньої культури*. 2015. № 35. С. 240–248.

Стаття у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз

9. Павленко Л. О. Генеза теоретичних досліджень бандурного виконавства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. №1. С. 130–134.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Павленко Л. О. Бандурне мистецтво в міжкультурному діалогові сучасності. *Діалог культур Україна-Греція: культурна політика ХХІ ст. в європейській ретроспективі*: зб. праць (за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції «Діалог культур Україна-Греція: культурна політика ХХІ ст. в європейській ретроспективі, Київ, 21–23 вересня 2016 р.». Київ : Міленіум. С. 170–172.

11. Павленко Л. О. Еволюція традиційної бандури в контексті становлення української професійної музики. *Традиційна бандура: минуле, сучасне, майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 18–19 червня 2016 р. Харків : Видавець Савчук О. О.; НМНК «Музей Івана Гончара», 2016. С. 93–100.

12. Павленко Л. О. Загальні тенденції розвитку бандурного мистецтва в культурних вимірах сучасності. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали Міжнародної наукової конференції, Харків, 26–27 листопада 2015 р. Харків, 2015. С. 250–251.

13. Павленко Л. О. Професійна підготовка бандуриста в системі сучасної мистецької освіти. *Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Пупра*: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Київ, 20 листопада 2016 р. Київ, 2017. С. 60–62.

14. Павленко Л. О. Розширення жанрів бандурного репертуару в процесі становлення професійного виконавства. *Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Київ, 26 квітня 2016 р. Київ, 2016. С. 43–45.

15. Павленко Л. О. Традиції і новаторство в бандурному мистецтві в контексті європейської інтеграції української культури. *Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі* :

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 7 квітня 2016 р. Київ, 2016. С. 28–29.

16. Павленко Л. О. Успадкування музичних традицій в бандурному виконавстві. *Традиційна культура України XXI століття як складова культурної політики: стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 20 листопада 2015 р. Київ, 2015. С. 93–100.

17. Павленко Л. О. Стан та перспективи розвитку бандурного виконавства в Україні. *Розвиток та популяризація бандурного мистецтва* : матеріали науково-практичної конференції, Чернігів, 29 травня 2015 р. Чернігів, 2015. С. 59–61.

АНОТАЦІЯ

Павленко Л. О. Еволюція бандурного виконавства в українській культурі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2019.

Робота є комплексним поліаспектним дослідженням еволюції бандурного виконавства в українській культурі. У дисертації висвітлено становлення академічних традицій бандурного виконавства, що розкривається в єдності динаміки його розвитку в різні періоди; освітньо-мистецьких процесів та етапів конструктивного вдосконалення інструменту бандури, що обумовлювалося загальним контекстом розвитку української культури. З огляду на це, в окремих розділах дисертації висвітлено історично сформовані особливості мистецтва бандурної гри, розглянуті в їхній синтетичній взаємопов'язаності; проаналізовано способи і прийоми бандурного виконавства в межах історично утворених регіональних шкіл (чернігівській, харківській, полтавській). Досліджено еволюцію становлення академічного бандурного виконавства в діалектичній єдності процесів розвитку української культури та мистецтва різних історичних періодів. Еволюція бандури, яка відбувалася упродовж другої половини ХХ ст., фактично була одним з визначальних чинників становлення професійного бандурного виконавства. З'ясовано, що на сучасному етапі бандурне виконавство є репрезентантом традицій національної української культури та активно інтегрується до загальноєвропейського культурного простору.

Ключові слова: бандурне мистецтво, бандурне виконавство, кобзарство, репертуар, хроматизація бандури, академічне виконавство, еволюція виконавства, ансамблеве виконавство, бандура.

АННОТАЦИЯ

Павленко Л. А. Эволюция бандурного исполнительства в украинской культуре. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 «Теория и история культуры». – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2019.

Работа является комплексным полиаспектным исследованием эволюции бандурного исполнительства в украинской культуре. В диссертации освещены вопросы становления академических традиций бандурного исполнительства, что раскрывается в единстве динамики его развития в разные периоды; образовательно-художественных процессов и этапов конструктивного совершенствования инструмента бандуры, что обуславливалось общим контекстом развития украинской культуры. Учитывая это, в отдельных разделах диссертации освещены исторически сложившиеся особенности искусства бандурной игры, рассмотренные в их синтетической взаимосвязанности; проанализированы способы и приемы бандурного исполнительства в пределах исторически сформированных региональных школ (черниговской, харьковской, полтавской). Исследована эволюция становления академического бандурного исполнительства в диалектическом единстве процессов развития украинской культуры и искусства различных исторических периодов.

Совершенствование конструкции инструмента способствовало повышению профессионального уровня и исполнительского мастерства бандуристов, значительно изменив их репертуар, в который стали входить произведения более сложной формы, в частности, сонаты, сюиты, композиторские произведения для бандуры, а также переводы зарубежной и отечественной классики. Выяснено, что благодаря существенным усовершенствованиям бандуры исполнители □ как солисты, так и ансамбли и оркестры – получили возможность исполнять не только произведения в обработке и переложениях, но и инструментальные произведения мировой классики.

В XX в. бандурное исполнительство было ориентировано на академическое направление, что происходило в условиях массового распространения и совершенствования инструмента (хроматизация, расширение диапазона, создание оркестровых вариантов), пропаганды коллективных форм исполнительства (капеллы, ансамбли, оркестры) и формирования системы профессионального музыкального образования.

В течение последней трети XX в. произошло окончательное закрепление за бандурой значения самостоятельного инструмента академического профессионального исполнительства, которое отныне (условно) делится на сольно-инструментальное, вокально-инструментальное и ансамблевое.

Появление и развитие ансамблевых форм в бандурном исполнительстве стало закономерным этапом его эволюции, обусловленным процессами

совершенствования инструментария, расширения репертуарного диапазона, что обусловило возникновение новых концертных жанров. Ансамблевое исполнительство, в свою очередь, способствует обогащению средств художественной выразительности игры на бандуре.

На основе проанализированных в исследовании тенденций развития бандурного исполнительства на современном этапе доказано, что это искусство объединяет основы академического классического исполнительства и средств вокальной выразительности, учитывая многообразие и разноаспектность стилевых и жанровых особенностей произведений. Бандурное исполнительство представляет специфику как аутентичного фольклорного исполнительства, так и демонстрирует достижения высшего музыкального уровня, используя внушительный арсенал технических и тембральных возможностей, что обусловлено процессами усовершенствования инструмента, сочетанием творческих достижений других культур.

Параллельно композиторской формируется и исполнительская модель взаимодействия культур в современном бандурном искусстве Украины. В частности, в использовании бандуристами на основе тембрового родства инструментов или фактурной близости произведений, разножанровых переложений (транскрипций) в академическом репертуаре.

Установлено, что на современном этапе бандурное исполнительство является как репрезентантом традиций национальной украинской культуры, так и активно интегрируется в общеевропейское культурное пространство.

Ключевые слова: бандурное искусство, бандурное исполнительство, кобзарство, репертуар, хроматизация бандуры, академическое исполнительство, эволюция исполнительства, ансамблевое исполнительство, бандура.

SUMMARY

Pavlenko L. O. The evolution of bandura performance in Ukrainian culture. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate degree in Art Criticism in speciality 26.00.01 "Theory and History of Culture". – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

The work is a comprehensive multidisciplinary study of the evolution of bandura performance in Ukrainian culture. The dissertation highlights the formation of academic traditions of bandura performance, which is revealed in the unity of the dynamics of its development in different periods; educational and artistic processes and stages of constructive improvement of the bandura instrument, which was conditioned by the general context of the development of Ukrainian culture. Given this, in some sections of the dissertation, the historical features of the art of the bandura game are considered, considered in their synthetic interconnection; The methods and techniques of bandura performance within the boundaries of the formed regional schools (Chernihiv, Kharkiv and Poltava) are analyzed. The evolution of the

formation of academic bandura performance in the dialectical unity of the processes of bandurria education development, structural improvements of the instrument, qualitative change of the musical repertoire has been researched. It is revealed that at the present stage, bandura performance is a representative of the traditions of the national Ukrainian culture, and actively integrates into the European cultural space.

Key words: bandura art, bandura performance, kobzarstvo, repertoire, bandura chromaticizing, academic performance, the evolution of performance, ensemble performance, bandura.

Підписано до друку 27.12.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний №1.
Обл. вид. арк. 0.84. Ум. друк. арк. 0.8
Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100. Зам. 12-18-27-2.

Друк: СПД "Березницький О.А."
Свідоцтво В02 № 260 398 від 16.03.2001 р.
Україна, м. Київ, вул. А. Ахматової, 13-а, оф. 32